

3. Овсієнко В. В. Мемуари та публіцистика. У 2-х кн., вид. 2-ге, доп. / Василь Овсієнко. – К.: Смолоскип, 2005: іл.

4. Півень В.Ф. До проблеми «Олекса Тихий: визначення шляху»: <https://www.facebook.com/groups/1396395340660089/?ref=bookmarks>

5. Тихий Олекса. Думки про рідний Донецький край. – Т. 1. / упоряд. В. В. Овсієнко, М. В. Олійник, В. Ф. Півень, Є. Б. Фіалко. / Олекса Тихий. – Донецьк: ТОВ «Поліграфічний будинок «Донеччина», 2012. – 416 с.; 24 с. іл.

6. Тихий Олекса: у спогадах, роздумах, літературі. Т.2 / упоряд. В. В. Овсієнко, М. В. Олійник, В. Ф. Півень, Є. Б. Фіалко / Олекса Тихий. – Донецьк: ТОВ «Поліграфічний будинок «Донеччина», 2012. – 368 с.

*Просалова В. А., Григошкіна Я. В.
(м. Вінниця)*

ТВОРЧЕ КРЕДО ОЛЕКСИ ТИХОГО

«Одиниці завжди проходять крізь терни
до зірок. Одиниці витримують боротьбу
і стоїчно зносять страждання».
Є. Сверстюк

Творче кредо – це самовизначення особистості, яка не хоче бути ні «коліщатком», ні «гвинтиком» в історії, прагне реалізуватися в різних сферах творчої діяльності. Олекса Тихий як людина, патріот,

правозахисник формувався всупереч нав'язуваним його поколінню норм і правил поведінки. Його шлях – це шлях самостійного становлення, протистояння свідомої особистості нівеляційним тенденціям, «самособоюнаповнення» (як зізнався духовний побратим Олекси Тихого – Василь Стус), віднайдення одностайності у світі зла. В умовах, коли права людини брутально нехтувалися, коли закони захищали лише провладну верхівку, сміливі вихідці з народу формулювали свої правила поведінки, неписаний кодекс життя співвітчизників, що суперечив офіційному.

Мета цієї студії – виявити характерні ознаки сформульованого Олексою Тихим творчого кредо, зіставивши його із життєвими принципами його духовних побратимів, насамперед Василя Стуса та Миколи Руденка. Останній разом із Тихим був засуджений до ув'язнення у Дружківці, що на Донеччині. Вибір імен зумовлений як географічними, так і світоглядними та біографічними чинниками, насамперед тим, що всі троє не втратили свого *Я* в умовах винищення інакодумців. «Що ж до очевидного факту цілковитої зрусифікованості офіційного життя, то саме цинічна брутальність цього факту, його приголомшлива невідповідність до безугавних пропагандистських заяв офіціозу про розквіт національних культур, – підкреслював донеччанин Іван Дзюба, – саме й могла провокувати (і провокувала) допитливу думку, прозріння і протест ...» [1, с. 107]. Справедливість цієї думки підтверджують життєві долі згаданих уже поетів та автора цитованих рядків, який своєю працею

«Інтернаціоналізм чи русифікація?» відкривав очі на облудність і фарисейство в суспільстві, актуалізував національні проблеми українців в умовах тотальної русифікації.

Схильні до образного сприйняття світу, поети у віршах афористично формулювали своє життєве кредо: «Як добре те, що смерті не боюсь я / і не питаю, чи тяжкий мій хрест,/ що перед вами, судді, не клонюся // в передчутті недовідомих верст, // що жив, любив і не набрався скверни, // ненависті, прокльону, каяття» (В. Стус); «...І здається, що Володар Зла // цілий світ загарбав у шухляду // одного безмежного стола» (М. Руденко). Олекса Тихий також виявляв літературну ерудицію, для більшої переконливості вдавався до образних висловлювань письменників, зокрема про мову, літературних ремінісценцій, проте віршів не писав, тому беремо до уваги насамперед його роздуми, нотатки про рідний край, українську мову і культуру.

«Думки про рідний донецький край» дослідник розпочав із чіткої самоідентифікації: «Я – українець. Не лише індивід, наділений певною подобою, умінням ходити на двох кінцівках, даром членороздільної мови, даром творити та споживати матеріальні блага. Я громадянин СРСР, і як «советский человек», і, *передусім, як українець*[курсив наш. – В. П., Я. Г.], я – «громадянин світу», не як безбатченко-космополіт, а як українець» [7, с. 190]. Три іпостасі авторського Я чітко визначені. Йдеться, по-перше, про усвідомлення себе громадянином СРСР, по-друге, українцем і, по-третє, громадянином світу. Дослідник Донеччини ще перебував у «полоні ідеї» планетарної

відповідальності (за висловом І. Дзюби). Він ще сподівався віднайти шляхи порозуміння між владою та національно свідомою інтелігенцією, вірив у можливість гуманізації тогочасного ладу, тому вважав за необхідне привернути увагу до проблем рідного йому Донбасу. Заслуговує на увагу акцент на причетності до України (отим «передусім»), особливо важливо, що це наважився зробити саме виходець із найбільш русифікованого регіону – Донбасу, що ще раз підтверджує: формування творчої індивідуальності Олекси Тихого відбувалося всупереч обставинам, а не під їх впливом, бо в тих умовах мав би зрости пересічний громадянин – безмовний, покірний, такий собі гвинтик, яким легко можна маніпулювати.

«Хто я? Для чого я? Який я?» [7, с. 191]– ці питання непокоїли Олексу Тихого, потребували відповіді. «Він [тобто Олекса Тихий. – В. П., Я. Г.] сам себе виховав морально, загартував волю, яку не вдалося зломити табірним катом, – вважає його син Володимир. – Він не поступався ні в чому, не йшов на компроміси з режимом, хоча розумів, що міг би в чомусь непринциповому і поступитись. Але він не міг дозволити собі цього» [8, с. 22]. Отож, безкомпромісність, непохитність переконань вирізняли його з-поміж інших.

Кредо Олекси Тихого – це насамперед кредо патріота, який щиро вболіває про долю української мови, рідного йому індустріального Донбасу. «Люблю свою Донеччину. Її степи, байраки, лісосмуги, терикони. Люблю і її людей, невтомних трударів землі, заводів, фабрик, шахт. Любив завжди, люблю і сьогодні, як мені здається, в годину негоди,

асиміляції, байдужості моїх земляків-українців до національної культури, навіть до рідної мови...» [7, с. 191]. Автору «Думок про рідний донецький край» не вдалося уникнути ні гучної риторики, ні публіцистичності, ні наївної віри в те, що його почують. «...І я гукну. І край мене почує», – сподівався і В. Стус. У правомірності цього передбачення сьогодні сумніватися не доводиться: слово поета озивається в піснях, які майстерно виконують сестри Тельнюк; рідний навчальний заклад, який у 1959 році дав поетові путівку в життя, віднині носить його ім'я.

Олекса Тихий був носієм української моралі, тому захищав українську мову, культуру, літературу в умовах примусового зросійщення дитячих садочків, шкіл і вищих навчальних закладів. «Для того, щоб моя Донеччина давала не тільки уболівальників футболу, учених-безбатченків, російськомовних інженерів, агрономів, лікарів, учителів, а й українських спеціалістів-патріотів, українських письменників, українських композиторів та акторів» [7, с. 191]. Отож, пріоритетними були національні проблеми, які сприймалися крізь призму його малої батьківщини..

Автор усвідомлював небезпеку виховання безбатченків, конформістів. «Виховувати свідомих громадян і патріотів на чужомовній основі – це те ж саме, що зводити будову на піску без фундаменту. Будова може розсунутись на самому початку будівництва, або й рухнути після його завершення, заваливши своїм камінням і тих, хто в ній житиме, і сусідів» [7, с. 191]. Спосіб життя конформістів Віталій Коваль пояснював так: «Він [тобто Володька Лобода

з роману Олесь Гончара «Собор». – В. П., Я. Г.] знає свою науку, він має свою, я б сказав, філософію, яка полягає в тому, що успіх у житті, кар'єру можна зробити найпевнішим шляхом – затоптуванням свого рідного, свого материнського, свого батьківського, своєї мови, своєї культури. Сусіднього, чужого Володька не буде зачіпати, бо ж там небезпечно, там можуть і здачі дати, а от своє – то зовсім інша річ: це мій собор, він мені дістався у спадщину, і я його зруйную...» [2, с. 173]. У діях і вчинках Олекси Тихого виявлялися непоступливість, нездатність до конформізму заради особистих благ, родинного затишку, про що згадує, зокрема, Євген Сверстюк.

Як громадянин О. Тихий виявив сміливість, бо дозволив собі називати речі своїми іменами: «І чи не злочином годилося б кваліфікувати діяльність органів народної освіти, вчителів, діячів закладів культури та всіх керівників на ниві асиміляції мільйонів українців Донеччини. Адже таку масову асиміляцію не можна назвати інакше, як тільки інтелектуальним геноцидом» [8, с. 214]. В епоху «розквіту націй» думка про «інтелектуальний геноцид» була занадто сміливою, щоб мати право на існування.

Усі троє – і В. Стус, і М. Руденко, і О. Тихий – обстоювали своє право бути Людиною, виявляли стійкість і безкомпромісність у життєвих ситуаціях, були максималістами в питаннях етики. Ще на початку свого творчого шляху В. Стус писав про гідну смерть як про одну з необхідних умов прямостояння, зрештою, людської гідності та моральної досконалості: «Ще – ціную здатність гідно померти» [6, с. 4]. Цю здатність – ціною власного життя –

підтвердили і В. Стус, і О. Тихий, не зламавшись у нелюдських обставинах таборів.

У «Роздумах про українську мову та культуру в Донецькій області» О. Тихий формулював завдання свідомих українців, які можна розглядати як його життєве кредо: «1. Пробудити в своїх земляків українців свідомість приналежності до окремішнього українського народу, одного з багатьох братніх слов'янських народів (росіяни, білоруси, болгари, серби, словенці, словаки, чехи, поляки). 2. Розбудити приспану любов до рідного краю, його культури, героїчного (хоч і трагічного) минулого, щоб прекрасним стало майбутнє. 3. Закликати кожного українця до свідомої праці на користь рідного народу, Батьківщини, України» [9, с. 182]. О. Тихий намагався відкрити очі на реальний стан справ, привернути увагу до проблем національної ідентичності українців, продемонструвати розходження між офіційним дискурсом та об'єктивною ситуацією, що склалася в регіоні та цілій країні.

Як гуманіст О. Тихий вірив у можливість перевиховання людини (« По можливості намагаюся допомогти кожному такому усвідомити себе людиною»). Для цього, на його думку, слід самому позбутися «всього низького, підлого», а також допомогти іншим це зробити. Лише за цієї умови можна змінити людину, суспільство.

При цьому О. Тихий скромно оцінював свої спроби, ставлячи завданням – виявити проблеми, дати їм фаховий аналіз, проте не відчуваючи повного задоволення від зробленого: «Автор усвідомляє, – зізнавався він, – що написав слабо аргументовано,

може без достатнього логічного зв'язку і переконливості, привів мало яскравих фактів, але думає краще хай буде хоч це, ніж нічого» [8, с. 182]. Критичне ставлення до інших поєднувалося в автора з вимогливістю до себе. О. Тихий обирав форму роздумів, рефлексій, нотаток як найбільш відповідну для його задуму і поставленого ним завдання: «Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області», «Думки про рідний донецький край», «Думки про виховання», «На перехресті думок». Ці роздуми допомагали витравлювати комплекс національної меншовартості у співвітчизників.

Олекса Тихий, як і його побратими, зберіг свою внутрішню свободу. «Тепер, позбувшись волі, / Я цілим світом став... / І світ живе в мені» [3, с. 40], – писав М. Руденко в ув'язненні. Світ поета-філософа і публіциста-аналітика – це світ цілісної особистості, яку можна було знищити фізично, проте не можна було здолати. Творче кредо О. Тихого невіддільне від життєвого і педагогічного, бо це була цілісна особистість, яка сама себе сформувала в найбільш несприятливих для цього обставинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І. Різьбяр власного духу // Василь Стус: Поет і громадянин. Книга спогадів та роздумів / Упоряд. В.Овсієнко. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ», 2013. – С. 105 – 123.
2. Коваль В. К. «Собор» і навколо собору / Віталій Коваль. – К.: Молодь, 1989. – 272 с.
3. Руденко М. Вибране. Вірші та поеми (1936–2002) / Микола Руденко. – К.: Дніпро, 2004. – 800 с.

4. Сверстюк Є. Василь Стус. 15 років. Міра присутності // Василь Стус: Поет і громадянин. Книга спогадів та роздумів / Упоряд. В.Овсієнко. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2013. – С.445–449.

5. Сверстюк Є. Учитель Тихий // Тихий О. На перехресті думок / Упорядн. Людмила Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип», 2013. – С. 417–421.

6. Стус В. С. Листи у вічність...– Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО»», 2012. – 272 с.

7. Тихий О. Думки про рідний донецький край // На перехресті думок / Упорядн. Людмила Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип», 2013. – С. 190–202.

8. Тихий О. На перехресті думок / Упорядн. Людмила Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип», 2013. – 438 с.

9. Тихий О. Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області // На перехресті думок / Упорядн. Людмила Огнева. – Донецьк: Музей «Смолоскип», 2013. – С. 166–183.

*Пуніна О. В.
(м. Вінниця)*

**«Я, ЗЕМЛЕ, ТВІЙ ЄДИНИЙ, Я СИН ЄДИНИЙ
ТВІЙ...»: ОЛЕКСА ТИХИЙ У СПОГАДАХ
ВАСИЛЯ ОВСІЄНКА ТА ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА**

У поезії Василя Стуса «Дні ширі, нелукаві, озер ясна габа...» періоду 1973–1979 років, що не ввійшла до збірки «Палімпсести», підкреслено архетипічною є